

יחסי יהודים-ערבים בישראל בתום שלושה שבועות למלחמה

אפרים לביא, מוחמד ס. ותד, מאיר אלרן | 1 בנובמבר, 2023 | גיליון 1778

שמירת השקט בין יהודים לערבים הינה אינטרס מובהק של החברה היהודית, של החברה הערבית ושל מדינת ישראל, וודאי בעת מלחמה. כל הצדדים המעורבים חייבים לפעול למניעת הידרדרות ואלימות מכל סוג שהוא, שרק תסייע לאויבי ישראל ותפגע בביטחון הלאומי עתה ובעתיד. שיקול עליון זה אמור להיות בסיס לכל החלטה שתתקבל, הנוגעת למיעוט הערבי במדינה וליחסי יהודים-ערבים בה.

כשלושה שבועות לאחר מתקפת הטרור הרצחנית של חמאס על יישובי הנגב המערבי, ובשעה שהמתיחות הביטחונית מתפשטת ומקיפה את הגדה המערבית ואת חזית הצפון, נשמרים, לפי שעה, היציבות והשקט היחסי במארג היחסים בין יהודים לערבים בישראל, לרבות בערים המעורבות. בתוך כך ניכרת ירידה בפשיעה בחברה הערבית.

מפכ"ל המשטרה שיבח את החברה הערבית על התנהגותה המופתית, בהופעתו בוועדה לביטחון לאומי בכנסת (ב-22 באוקטובר) בנושא "היערכות לתרחיש שומר החומות". בכירים אחדים, ביניהם שר הפנים, משה ארבל, שיבחו גם הם את החברה הערבית ועמדו על העובדה שבין קורבנות מתקפת הטרור של חמאס היו ערבים ישראלים לא מעטים, ובין המצילים, הרופאים והאחיות, יש ערבים רבים. שר הפנים גם גיבה את דרישת התאחדויות הקבלנים והתעשיינים לאפשר כניסת ערבים למקומות עבודתם. הוא נזף בראשי עיריות שהחליטו על דעת עצמם למנוע כניסה של פועלים ערבים לעבודה באתרי הבניה, ושיגר לאחד מהם מכתב שכותרתו: "חובת הרשויות לנהוג בכבוד ובשוויון לכלל אזרחי ישראל, יהודים וערבים כאחד". במכתב נאמר, בין היתר, שהחלטות כאלו מרסקות את מרקם החיים המשותפים במדינה, פוגעות בפרנסתם של העובדים הערבים, ו"בעיקר בכבודם ובזכותם החוקתית לשוויון".

הגדיל לעשות מנהיג רע"מ, ח"כ מנסור עבאס, שפרסם הצהרה פומבית, בערבית ובעברית (30 באוקטובר), וגרס כי "החוכמה, והאחריות, והאינטרס הציבורי והחזון העתידי עבורנו כחברה ערבית פלסטינית, וגם כאזרחי מדינת ישראל, מחייבים אותנו לחסום כל דרך בפני גורמים קיצוניים שוליים שמנסים לדחוף אותנו אל תוך התנגשות וסכסוך עם המדינה ומוסדותיה הביטחוניים, ובכלל עם האזרחים היהודים. במקום זאת, כולנו, אזרחים ערבים ויהודים, חייבים להקפיד על שתוף פעולה כדי לשמור על שקט ושלוה ולחזק את מרקם היחסים, ההבנה והסובלנות כדי להתגבר על המשבר הזה בדרכי שלום".

ככלל, חיי היומיום נמשכים כסדרם ברוב מקומות העבודה. הרשות לפיתוח כלכלי של מגזר המיעוטים במשרד לשוויון חברתי הקימה מוקד חירום ייחודי למידע ותמיכה בחברה הערבית, בשיתוף הוועד הארצי של ראשי הרשויות המקומיות ועיריית כפר קאסם. זאת, במטרה לסייע לרשויות להתמודד עם מצב החירום ועם הלחימה הנמשכת. המוקד מתואם עם פיקוד העורף, המשטרה, משרד החינוך, שירותי הכבאות וההצלה ומשרדי הממשלה השונים, כדי לאגד ולהנגיש את כלל המידע הרלוונטי לרשויות המקומיות ולעמותות הפעילות בחברה הערבית.

כמו כן, מתגלים ביטויים מבורכים של אזרחים ערבים התורמים לשמירה על רגיעה והסתגלות לשגרת חירום. בין היתר, קיימות יוזמות לשיתופי פעולה בין יהודים לערבים להתנדבות וסיוע הדדי, כמו בחמ"ל האזרחי המשותף, היהודי-ערבי, שהוקם על בסיס ה-חמ"ל באקספו תל-אביב וה-חמ"ל הערבי הפועל תחת ועדת המעקב ו-ועד ראשי הרשויות. דוגמה נוספת היא החמ"ל שהוקם ברהט, שאותו מנהלות במשותף ערבייה ויהודייה, לחלוקת תרומות לתושבי הפזורה הבדואית שאינה ממוגנת.

עם זאת, התארכות המלחמה ומצב החירום מעלה אפשרות מסוכנת להעמקת החשדנות, העוינות והפחד ההדדיים בין שתי החברות. אלה עלולים להוביל להתערערת היציבות המתוארת, לעימותים אלימים ולהתנגשויות. כל פרובוקציה עלולה להביא להתלקחות. כך גם בהקשרן של מגבלות על חופש הביטוי וזכות ההפגנה והמחאה של הציבור הערבי, בתגובה לפגיעה באזרחים חפים מפשע, וכן השלכותיה של ההחמרה במצב הכלכלי של החברה הערבית. המשטרה נערכת לתרחישים אלה, אולם אופן התנהלותה במהלך אירועי אלימות אפשריים תשפיע מאוד על כיוון התפתחותם.

הגבלות על חופש הביטוי - השלכות

אומנם, הזכות לחופש ביטוי, על כל נגזרותיה, אינה זכות מוחלטת, במיוחד לא בעתות חירום. ועדיין, יש להגן עליה, במיוחד בשעת חירום, נוכח החשש כי גורמי ממשל יחתרו להגבילה. הגבלת חופש הביטוי חייבת להיעשות לתכלית ראויה, ובכלל זה לצורך הגנה על האינטרס הציבורי. הזכות לחופש ביטוי היא נשמת אפו של כל משטר דמוקרטי. לכן, הסתה לאלימות ותמיכה בארגון טרור הן תופעות האסורות על-פי דין. מכאן שיש הבנה והסכמה לאכיפת החוק בגינן, וודאי ברשתות החברתיות. לא כך הם פני הדברים ביחס לתגובות ברשתות החברתיות או במרחב הציבורי הנוגעות לפגיעה של צה"ל באזרחים בלתי-מעורבים ברצועת עזה. במקרים אלה, כל אדם, ערבי או יהודי, רשאי לבטא את עמדתו, בכל דרך.

יש לזכור כי על המדינה מוטלת חובת שוויון (או היעדר אפליה) גם באכיפת החוק. כלומר, על המדינה לאכוף את החוק בעניין הגבלת הזכות לחופש הביטוי, במקרים המתאימים, באופן שוויוני בין כל הקבוצות וכל כלי הביטוי. המדיניות, לכאורה, לפיה העלאת פוסט בשפה הערבית, ברשתות החברתיות, מובילה לחקירה במשטרה או ב-שב"כ, ולעיתים אף למעצר, מעוררת בציבור הערבי תחושה של רדיפה פוליטית, ועלולה גם להוביל לתסיסה בעלת השלכות קשות.

הבהרות אלה מוצגות גם לאור הניסיונות לקדם תיקוני חקיקה על החמרה בענישה בתחומים הנדונים כאן, או שינוי בהוראות בדבר פתיחה באש, ולאור האכיפה הלא-שוויונית והלא-ראויה של החוק ביחס לאזרחים ערבים מול אזרחים יהודים.

החמרה במצב הכלכלי של החברה הערבית והשלכותיה

ההחלטה השרירותית של משרד האוצר, שהתקבלה לפני מספר חודשים, להקפיא 200 מיליון שקל מהתקציבים המיועדים לרשויות המקומיות הערביות, הכלולים בתוכנית החומש הממשלתית 550 לשנים 2022-2026, שאושרה והוכנסה לבסיס התקציב, הסבה לרשויות גירעונות כבדים. ההחלטה פגעה ביכולתן להגיש שירותים חיוניים לאוכלוסייה והביאה לעצירה של תהליכי פיתוח הכרחיים, שנועדו לייצר סיכוי ליציבות חברתית-כלכלית באמצעות שילוב בין האוכלוסיות. מעבר לכך, ההקפאה מהווה פגיעה במוכנות לחירום ביישובים הערביים, שהינה נמוכה מלכתחילה. הישובים הערביים חסרי תשתיות פיזיות לחירום, מיגון ומיקלוט, חסרים תחנות מד"א, מוקדי רפואה דחופה ושירותי חירום והצלה בסיסיים.

עלייה באבטלה (כולל חל"ת) היא אחת הפגיעות העיקריות שעלולות להתרחש בתקופה זו בכלל האוכלוסייה, ובחברה הערבית בפרט. כ-60 אחוזים מקרב העובדים הערבים הם שכירים העובדים מחוץ ליישוביהם. חלק גדול מהם עלול להיקלע לאבטלה, בין היתר כתוצאה מפיתורים וכן מהתמוטטות אפשרית של עסקים קטנים. בהיעדר הכנסה קבועה, צפוי כי יגדל הקושי בכיסוי ההוצאות השוטפות של יחידים ומשפחות, התפתחות העלולה לכפות, בין השאר, צמצום בצריכה ואף פנייה להלוואות בשוק האפור.

המשך הקפאת התקציבים במצב החירום המתארך, צפוי לגרום מצוקה כלכלית חמורה בחברה הערבית. אבטלה גבוהה ומשבר כלכלי עלולים להעמיק את העוני ולתרום לעלייה בפשיעה ובאלימות. כל אלה יתרמו לתסכול ולרדיקליזציה לאומנית ועלולים לחולל מתיחות ולפגוע במרקם היחסים העדין בין יהודים וערבים.

המלצות למדיניות

שמירת השקט בין יהודים לערבים הינו אינטרס מובהק של החברה היהודית, של החברה הערבית ושל מדינת ישראל, וודאי בעת מלחמה. כל הצדדים המעורבים חייבים לפעול למניעת הידרדרות ואלימות מכל סוג שהוא, שרק תסייע לאיובי המדינה ותפגע בביטחון הלאומי עתה ובעתיד. זה צריך לשמש כבסיס איתן וכשיקול מנחה עליון לכל החלטה שתתקבל הנוגעת למיעוט הערבי וליחסי יהודים – ערבים. קונקרטיים:

א. יש לייצר ולשמר תודעה חיובית בונה לגבי החשיבות של היחסים התקינים בין הרוב היהודי למיעוט הערבי. זו אחריותם המובהקת של המנהיגים והחברה האזרחית משתי החברות.

ב. יש למנוע אלימות משני הצדדים ולהיערך להפרות סדר ולהתנגשויות חמורות מבעוד מועד, באמצעות פריסה כוחות משטרה ומג"ב.

ג. יש לחזק את יכולות ההתגוננות של היישובים הערביים מפני רקטות וטילים ואת היערכותם המיטבית לחירום.

ד. יש לקיים ולהפעיל את כל מרכיבי תוכניות החומש לחברה הערבית.

עורכי הסדרה: ענת קורץ ואלדד שביט